

ПРИЛОЗИ

ДЕВЕДЕСЕТ ГОДИНА ОПШТЕ ИМОВИНСКОГ ЗАКОНИКА

— *Ријеч* — *двје о структури текста* —

Ове године навршава се десет деценија од објављивања (25. март 1888. год. — стари датум) и ступања на снагу (1. јул 1888. год.) Опште имовинског законика. За југословенску правну науку то је врло значајан датум. Да тај јубилеј не би прошао неопажен, подсећамо на структуру текста, настојећи да је тумачимо не само са правно-логичког већ и модерног кибернетског приступа. Прије тога у најкраћим цртама о животу и раду редактора овог значајног дјела — дра Валтазара Богишића.

Валтазар Богишић је рођен у Цавтату 20. децембра 1834. год. Школовао се у европским центрима. Гимназију је завршио у Венецији 1859. год. Права и филозофију је студирао у Берлину, Паризу, Бечу и Гисену. Докторирао је на филозофији и правима. Први докторат је бранио у Гисену 1862. год., а други у Бечу 1865. год. 1870. год. изабран је на катедри историје словенских права на Новоросијском универзитету у Одеси. Као историчара права преокупира га пролематика обичајног права. У истраживању обичаја слиједи мисао познатог пољског историчара права Мадојевског, по којој се историк права мора служити савременим му живим обичајним правом ако жели да репродукује слику давног права. Стога захтијева да се скупљају правни обичаји. Да би тај посао каналисао, објавио је „Напутак за описивање правних обичаја који у народу живе“¹. Резултат тих истраживања је и његова расправа „О правним обичајима Словена“².

Богишићев рад на сакупљању правних обичаја је попут оног који Вук Карацић и његови сљедбеници чине у односу на народне умотворине. И у том контексту Богишићеви радови

¹ Часопис „Књижевник“ бр. 3 из 1866. год. „Напутак“ је Леонтович, колега Богишићев на Правном факултету Новоросијског универзитета, приказао у врло фином свјетлу.

² Часопис „Књижевник“ бр. 3 из 1866. год.

су од несумљиве важности за историју и културу наших народа. Стога није нимало случајно да све његове радове, а особито Опште имовински законик, краси језгровит народни језик.

На Катедри у Одеси није остао дуго. Напустио ју је 1872. год. и више се никада није врћао том послу. Те године, на позив црногорског књаза Николе I, по препоруци руског цара Александра II, прихватио се рада на грађанском законнику за Књажевину Црну Гору. То је био повод за његово пресељење у Париз. У Паризу је радио на припремама за рад на Законнику.

Од рада на катедри историје словенских права остало је његово приступно предавање „О научном обрађивању историје словенских права“.

На Опште имовинском законнику је радио све до 1888. год. Пет година доцније наименован је за министра правде у влади Црне Горе. На тој дужности је оостао до 1899. год. Ова дужност му је добро дошла за надзор око спровођења Законика у живот.

Умро је 24. априла 1908. год. у Ријечи, на путу за радни му Цавтат.

Све норме Законика распоређене су у шест дјелова овим редом: 1) Уводна правила и наређења, 2) О властини и другим врстама права, укоријењених у ствари, 3) О куповини и другим главним врстама уговора, 4) О уговорима уопште као и о другим пословима, дјелима, приликама од којих дугови потјечу, 5) О човјеку и о другим имаоницима као и о својевласти и уопште о располагању у имовинским пословима и 6) Објашњења, одређења, допуће.

Сваки дио састављен је из више раздјела; у оквиру неких од ових последњих има више поднаслова.

Из наслова дјелова да се примјетити да је у тексту изостало нормирање насљедног и породичног права. То је у складу са редакторовим ставовима које је изложио у познатој расправи „О положају породице и наследства у нас“³. Тако није у осталим великим кодификацијама које су слиједиле прије поменутој расправи касније ће лагано све више освајати теорију.

Занемаримо за тренутак I, V и VI дио, како бисмо у оквиру II, III и IV примјетили да ред слиједи од апсолутних ка релативним правима. У оквиру ових: од посебних ка општим правилима. То је логика низања правила обрнута од оне каква је у другим грађанским законцима. Тиме се она не исцрпљује.

³ Београд 1893. год.

За разлику од многих грађанских законика који почињу субјектима права, то поглавље је у Опште имовинском законнику дошло као претпосљедње.

Шта је редактора определијелило на друкчији ред од уобичајеног? То је посебно и врло важно питање, које се у крајњем своди на проблеме систематике текста. За одговор ваља расвијетлити неке аспекте Богишећевих гледања на саме кодификације и њихов значај. Као прво, Богишић је сасвим добро знао да је прва и основна дужност сваког законика, ма каква била друга, трећа и остале, да зна шта хоће. То даље претпоставља јасне и недвосмислене исказе норми, које ће како стручњак тако и обичан савременик моћи да тумачи на један и само на један начин. Зато није случајно да је и сам говорио да закон треба „ако ће да буде појмљив народу да није ни више ни мање него примјерни дио тога народнога живота”⁴, те да стога све што се у закону каже мора бити казано правим народним језиком“. Свјестан значаја језика као изражајног средства, Богишић перманентно настоји да задовољи сагласност семантике израза норми законика са стварним стањем. Стога у његовим формулацијама нема игре ријечи (чега, на жалост, нијесу ослобођени многи савремени текстови!); оне истичу мудрост језика као вербалне слике живота коју је сам живот створио. Казивање је за нијансу љепше чињеницом да се, у оквиру сваког дијела, као прво излаже оно што чини најчешћи облик правног посла, или што је појединачно као увод у општије и сложеније. У том смислу најрјечитије говоре дјелови којима се уређују облигационо-правни односи; тамо је прво уређена куповина као најчешћи облигационо-правни посао, а затим они рјеђи и новији послови, да би напосљетку била изложена најопштија правила која се кад нема посебних примјењују на све облигационо-правне послове. То је индуктиван метод и њега је Богишић, и у односу на другу грађу колико се то могло, слиједио. У том смислу упућују и услови којих се Богишић придржавао у раду на тексту, особито садржај услова из тачке под 3. Илустрације ради, цитирамо га: „Да би се избјегао сваки дуализам или расцјеп у праву и да се олакша спајање између новијех и старијех елемената ваља да се први уводе таким начином да између свијех њих буде стајало узајамно и непрекидно опћење“. У томе је садржано једно друго његово опажање: рад на текстовима претпоставља претходно многе процесе сазнања. Да би се ти процеси спознали, потребно је уочити што више њихових фактора, тј. вишестрано их изучити.

Поводом излагања облигационо-правног дијела Богишић је и сам згодном приликом казао да је тако учинио пошто су боље „разумљиве народу те га приготовљавају к опћенијим ка-

⁴ Др Нико С. Мартиновић, *Валтазар Богишић и историја кодификације црногорског имовинског права*, Цетиње 1958, стр. 199.

тегоријама слиједеће групе, гдје тада остају једна уз другу, појмови једнога степена апстракције: *contractus in genere, delicta quasiontractus*. Усљед свега тога чинило ми се да је систематичко посве логично да ставим једноврсне ствари у особити дио, тј. не једноврсне ствари, него апстракције једнака степена...⁵

Богишићева тежња ка свестраности манифестује се и у одређивању задатка текста са становишта народа коме текст треба да буде подарен. У писму означеном као писмо пријатељу под насловом: *Queques mots sur les principes et la methode suivis dans la codification du droit civil au Montenegro* — овај свој задатак у вријеме кад је рад на Законику био довршен овако је дефинисан: „У својој радњи имао сам непрекидно пред очима, с једне стране, облике и мишљења што владају у теорији и законодавној пракси земаља које већ имају грађански законик, с друге стране — оригиналне елементе саме земље којој је законик намијењен; двостручни циљ који, разумјешете, више него удвостручава мога задатка”⁶. Управо тежња за свестраношћу, која је Богишића, како из његових казивања слиједи, красила, чини текст вриједним дјелом; она је његовог редактора одвратила од грешака у које би иначе морао упасти. Из изложеног слиједи закључак који је значајнији: казивање норми и сам прилаз таквом казивању указују да је Богишић, ако никако друкчије а оно интуитивно, осјећао да су основни проблеми закона — проблеми његове комуникативности, или, како би кибернетичар права рекао: проблеми равномјерне и поновљиве контроле извјесних критичних стања⁷.

Све ово не треба схватити као да се у друкчијем низању норми не могу припремити вриједне и добре кодификације. Напротив, и те како, јер проблем добре кодификације није у систему низања норми, већ у свестраности прилаза том послу. Да је тако показују: француски, аустријски и неки други грађански законици. Према томе, наша намјера и није да систематизацију каква је у Законику фаворизујемо, већ да покажемо како је норма резултат једног процеса и да њену комуникативност одређују многи фактори и управо они који усмјеравају процес који норми претходи.

Разлозима због којих апстрактне појмове не треба истурати у први план објашњава се зашто су одредбе о имаоцима права нашле мјесто у петом, умјесто у првом дијелу. На такав ред се определио и због кадра који треба да примјењује одредбе Законика. Тај кадар је, општепозната чињеница, потицао из лаика. Овакав ред у излагању о субјектима права је новина у од-

⁵ Као под 4, стр. 209—210.

⁶ Цитирано по преводу Нићифора Дучића, Београд 1888. год.

⁷ Норберт Винер, *Кибернетика и друштво*, Београд 1964, стр. 139.

носу на до тада донесене грађанске законике, но не и уопште. Тако од много прије у кривичним законима. Богишић је свој приступ у том смислу поткријепио наводећи како се „у казним законима који иако се опет к човјеку односи почињу своја правила и исљебења са преступима и казнама, а тек даље говори о субјекту (човјеку) преступљења или казни”⁸.

По природи норме из дијела I и VI су најсличније; у питању су оне најопштије. За разлику од норми из претходних дјелова, у којима су дефинисане извјесне радње или институције у овим, а нарочито у шестом дијелу дају се дефиниције и објашњења. Тиме овај дио поприма у извјесном карактер правне литературе — уџбеника.

Зато одредбе из овог дијела заслужују нешто шири осврт. Све су оне разврстане у осам раздјела. Првих пет су паралелно постављене са дјеловима Законика и тако да сваком од раздјела, и то истим редом, одговара одређен дио Законика. Три последња долазе као додатак. Иначе, сврха им је да надомјесте оно што није речено, или није довољно речено, у оквиру тих дјелова. У сваком од ових раздјељака у низању норми слијеђен је ред Законика: од мање општијих ка општијим.

Посебно су интересантне оне у раздјелу VIII под насловом: Неке закоњачке (правничке) изреке и поставке које иако не могу закона ни преиначити ни замијенити могу му ипак објаснити разум и смисао. Наслов ових одредби као да говори да је Богишић био свјестан, упркос настојања да нађе задовољавајућу семантичку сагласност између оног што закон намјерава да каже и стварног стања које закон третира, да је том задатку за сваки случај и сваку прилику, с обзиром да је имовинско право широко подручје, тешко удовољити: оне долазе да му надомјесте „разум и смисао”. Ова правила имају и други и не мање важан задатак. Управо преко њих задатак Законика је да избјегне могућност да се нека лица у погледу примјене права (случај празнина у другим текстовима) нађу, да тако кажемо, ван права — на ничијој земљи. Тако се испољава још један њихов значајан ефекат: избјегавају се уточишта непоштенним посредницима, а тиме и злоупотребе права.

Иначе, правила су мудрости из народног живота, која су сажета до лаконских израза. Многа од њих се могу срести у правима од раније, нпр. у римском праву. Као такве поменимо: ко право своје запушта, нек себе криви ако га изгуби; ни својим се правом служити не мож’, тек другоме на штету ил, досаду; закон је закон, ма како опор био; тек оно што сам имаш, можеш другоме дати, прецизније: немош’ другом више права уступити но што сам имаш итд. Друга су специфичност живота у Црној Гори, нпр.: и што није забрањено може да не буде по-

⁸ В. Богишић, *Кости Војновићу*, писмо из Париза од 17. маја 1888. год.

штено; што два углаве трећег не веже; зао обичај никад тврд, никада законит. У одабирању правила Богишић је, како сам наводи, утрошио много труда⁹. То је разумљиво кад се има у виду значај који им се придаје; у питању су правила у којима „законодатељ бива донекле као учитељ.”¹⁰ Ова правила Богишић је, у писму Кости Војновићу, од 17. маја 1888. год., означио као *brocardica*.¹¹

Поред допуне и назначених правила у оквиру шестог дијела дата су објашњења неких неопходних доктрина, као што су: *bona et mala fides*, *te dolus, casus, error, vis, metus* и *culpa lata et levis*. Оно што је још интересантно у оквиру овог дијела јесте учење о неким врстама доказа (VI раздио) и учење о рачунању времена (VII раздио).

Кад се упореде норме из дијела VI са нормама из осталог дијела, онда се да примјетити како су овдје врло често дате у разговорној форми, нпр. она у чл. 811; из ње слиједи: ти држиш, држина је твоја. И ове норме изложене су начином потпуно разумљивим и „најпростијему уму“.

Изложено упућује, да још једном потенцирамо како је Богишић осјећао да су основни проблеми закона проблеми његове комуникативности. У својој брошури „О начелима и методу“, то је овако формулисао:

„Што се тиче облика, старао сам се да језик буде прости народан, избјегавајући у истоме, колико се год могло, обрте и ријечи, које су узајмили књижевници из иностраних језика, или их начинили по духу тих језика. За стил у Законнику, узео сам за главно правило то: да ме народ може добро разумјети; и кад би год сувишна сажетост морала довести нејасност, ту сам се волио изложити укору, да сам многорјечив. Тако исто и с једног другог гледишта, нијесам запињао да учврстим исто законско правило на више мјеста кад год је то погледом на разумљивост до потребе било“¹². У свему овоме значајно су му пружали помоћ његови сарадници, којих је од локалних до судија Великог суда било доста. Љепоти казивања у значајној мјери је допринио књижевник Сима Матавуљ, који му је помогао у дојеривању текста. Из свих ових разлога текст је лако примљен код народа — људи као рецептора порука таквих норми; створене су да одреде њихова понашања. То је логична и даља посљедица текстова отјелотворених у таквом језику.

Др Миласав Чизмовић

⁹ Као под 8.

¹⁰ Као под 8.

¹¹ Као под 8.

¹² В. Богишић, *Неколико ријечи о начелима и методу*, стр. 18—19.